

Eva Munnik

de COVIDSTAAT

Over macht, angst en (on)vrijheid
tijdens de pandemie

BLAUWBURG WAL

DE COVIDSTAAT

DE COVIDSTAAT

Over macht, angst en (on)vrijheid tijdens de pandemie

Eva Munnik

ISBN 9789493340237

Ook verkrijgbaar als eBook

1e druk mei 2026

Foto auteur: Frank Ruiter

Een uitgave van:

Uitgeverij Blauwburgwal, Amsterdam

info@blauwburgwal.nl

www.blauwburgwal.nl

Copyright©2026 Eva Munnik

Copyright©2026 Uitgeverij Blauwburgwal

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd in welke vorm dan ook zonder uitdrukkelijke en schriftelijke toestemming van de uitgever.

Eva Munnik

de
COVIDSTAAT

OVER MACHT, ANGST EN (ON)VRIJHEID
TIJDENS DE PANDEMIE

UITGEVERIJ BLAUWBURG WAL

***‘The crime wasn’t being wrong under uncertainty,
it was crushing dissent while being wrong.’***

(‘Het was geen misdaad om het fout te hebben. Het was een misdaad om kritiek neer te sabelen terwijl je het fout had.’)

- Matthew Syed (journalist *The Times*)

Inhoudsopgave

Tijdslijn	9
Voorwoord	13
Hoofdstuk 1	‘Goedenavond’ - paniek over corona	17
Hoofdstuk 2	De televisieviroloog - klein groepje deskundigen .29 <i>De intensive care</i>	43
Hoofdstuk 3	Blijf binnen - nut van de maatregelen	45
Hoofdstuk 4	Voor opa - de kwetsbaren beschermen	55
	<i>Geweld</i>	67
Hoofdstuk 5	Even volhouden - schade door de maatregelen	70
	<i>De rekening</i>	89
Hoofdstuk 6	Frikandel - iedereen moet vaccineren	91
	<i>Oversterfte</i>	105
Hoofdstuk 7	Even een testje doen - coronatoegangsbewijs	107
Hoofdstuk 8	Haagse bluf - staatsgreep van de staat	121
	<i>Denktank desinformatie</i>	144
Hoofdstuk 9	Wappie - als je wat anders vindt	147
Hoofdstuk 10	En nu? - leren van de fouten	159
Nawoord	173
De acht deskundigen die geïnterviewd werden voor dit boek	176
Bronnen	178
Persoonsregister	189

Tijdlijn corona

Januari 2020

- De Tweede Kamer wordt geïnformeerd over een uitbraak van een nieuw coronavirus in de Chinese stad Wuhan.

Februari 2020

- Eerste persmoment over corona door premier Rutte.
- Eerste vastgestelde coronabesmetting in Nederland, bij een man in Loon op Zand.

Maart 2020

- Eerste sterfgeval van iemand met corona in Nederland.
- Maatregelen voor Noord-Brabant.
- Persconferentie over maatregelen, onder meer advies om thuis te werken en evenementen afgelast.
- Minister Bruno Bruins (Medische Zorg en Sport) wordt tijdens een debat in de Tweede Kamer over de uitbraak van het coronavirus onwel.
- Bruins treedt af en minister De Jonge neemt het coronadossier over.
- Verpleeghuizen sluiten voor bezoekers.
- Premier Rutte schudt per ongeluk de hand van Jaap van Dissel, de voorzitter van het Outbreak Management Team, na een persconferentie.
- Applaus voor de zorg.
- Eerste - 'intelligente' - lockdown.
- Hamsteren en lege supermarktschappen, vooral wc-papier is op.

15 maart - 1 juni 2020

- Horeca dicht

16 maart - 8 juni 2020

- Scholen (deels) dicht.

Maart/april 2020

- Ondernemer Sywert van Lienden lobbyt dat hij 'om niet' (belangeloos) mondkapjes regelt voor de zorg.

Augustus 2020

- Thuis of in de tuin mag je maximaal 6 bezoekers ontvangen.

September 2020

- Maximaal 3 bezoekers mogen thuis op visite.
- Sportkantines sluiten.

14 oktober 2020 - 5 juni 2021

- Horeca moet dicht (28 april mogen terrassen open).

Oktober 2020

- Koning Willem-Alexander en koningin Máxima komen vanwege de kritiek op een vakantie naar Griekenland terug naar Nederland.

November 2020

- Verzwaring van de gedeeltelijke lockdown, alle publiek toegankelijke locaties dicht.

December 2020

- Tijdelijke wet maatregelen COVID-19 gaat in.
- Mondkapje verplicht in publieke ruimtes.

December 2020

- Lockdown verzwart nog meer, o.a. niet-essentiële winkels en sportscholen moeten dicht.

14 december 2020 - 26 april 2021

- Scholen (deels) dicht (8 februari gaan basisscholen open, 1 maart mogen middelbare scholen deels open en 26 april mogen hbo's en universiteiten deels open).

23 januari - 28 april 2021

- Avondklok van 21.00 tot 4.30 uur van kracht (vanaf 31 maart gaat de avondklok later, om 22.00 uur, in).

Januari 2021

- De eerste coronavaccinatie in Nederland wordt toegediend aan een verpleeghuismedewerker.
- Maximaal 1 bezoeker thuis toegestaan.
- Avondklokrellen.

3 maart 2021

- Winkelen op afspraak mag.

28 april 2021

- Winkels mogen open.

19 mei 2021

- Zwembaden, sportscholen en bibliotheken mogen open.

26 juni 2021

- Regels voor bezoekers thuis opgeheven.

Juni 2021

- ‘Dansen met Janssen’: clubs mogen open, nu er - met onder meer het Janssen-vaccin – gevaccineerd wordt. Een snelle stijging van besmettingen volgt waarna het beleid direct wordt teruggedraaid.

September 2021

- Anderhalvemetermaatregel vervalt.
- Coronatoegangsbewijs wordt van kracht, wie niet gevaccineerd is moet testen om veel (openbare) gelegenheden in te mogen.

September/oktober/november 2021

- Coronademonstraties trekken tienduizenden mensen.

November 2021

- Gedeeltelijke lockdown. Winkels en horeca moeten vroeg sluiten. Maximaal 4 bezoekers ontvangen thuis toegestaan.

14 december 2021 - 15 januari 2022

- Scholen (deels) dicht (3e scholensluiting).

19 december 2021

- Harde lockdown (3e keer).
- Maximaal 4 bezoekers toegestaan met de feestdagen.

26 januari 2021

- Restaurants, concertzalen, theaters, bioscopen, musea, dierentuinen en pretparken weer open met 1,5 meter afstand, coronatoegangsbewijs en mondkapje.

Februari 2022

- Einde meeste maatregelen, inclusief het coronatoegangsbewijs.

Maart 2022

- Coronaregels worden adviezen.
- Mondkapje alleen nog in ov verplicht.

Maart 2023

- Laatste corona-adviezen, het (zelf-)test- en isolatieadvies, vervallen.

Januari 2024

- Kamerleden van de tijdelijke parlementaire enquêtecommissie corona benoemd.

Mei - september 2026

- Openbare verhoren parlementaire enquêtecommissie corona.

Voorwoord

‘Ze vonden mij lastig omdat ik steeds contraire opvattingen aan tafel wilde. Maar er was geen beginnen aan: altijd weer Ab Osterhaus en zijn dystopie,’ vertelde Jort Kelder mij. Hij presenteerde in coronatijd een tijdje Op1. Tijdens de coronacrisis zagen we telkens dezelfde gezichten op televisie en in de kranten, met telkens min of meer hetzelfde verhaal. De usual suspects werden keer op keer door de talkshows uitgenodigd. Want maar één visie op corona was de juiste. Voor een groot deel van de journalistiek, voor veel burgers en voor onze regering. En daarom besloot ik experts te interviewen die niet die ‘juiste’ kijk op de corona-aanpak hebben. Die we niet zagen aan de talkshowtafels. Wat je daar niet hoorde, hoor je in dit boek wel.

Keuzes en consequenties

‘Heb je het daar nou nog steeds over?’, luidt vaak het commentaar als ik iets zeg of schrijf over de corona(maatregelen)tijd. ‘Tot in de eeuwigheid’, reageer ik dan. Omdat het diepe impact heeft gehad op veel mensen. Omdat het blijvende schade heeft aangericht. Omdat we alert moeten zijn op leiders die te veel macht grijpen. En omdat deskundigen zeggen dat er gegarandeerd ooit weer een pandemie komt. Ik vind dat we moeten leren van de aanpak van deze pandemie om het dan beter te doen. Dit boek gaat over coronaBELEID en BELEID schrijf ik in hoofdletters, want vaak wordt dat tweede deel vergeten als het in de media gaat over de schade door coronabeleid. Zo kopt de NOS in november 2024 nog: *Woordenschat peuters na corona kleiner*. Het artikel gaat over een onderzoek van de Universiteit Utrecht* waaruit blijkt dat bij peuters de woordenschat na corona een stuk kleiner is dan peuters van voor corona. Dat komt volgens de onderzoekers waarschijnlijk door het gebrek aan contacten in coronatijd. En daarmee is het geen direct gevolg van corona, maar van coronamaatregelen. ‘Woordenschat peuters na lockdowns kleiner’ zou een passendere kop zijn. Het lijkt een detail, maar het is essentieel. Veel nadelige effecten van de coronatijd komen niet door het virus, maar door de keuzes die onze leiders maakten om dat virus te bestrijden.

Op het eerste – corona – had ons landsbestuur weinig tot geen controle, over dat laatste – de aanpak – had onze regering wel controle. En daarom is dat onderscheid zo essentieel. We kunnen leren van de beleidskeuzes die gemaakt zijn. Want keuzes hebben consequenties.

Soort geloof

Alles moest aan de kant voor het coronavirus tussen 2020 en 2022. Al aan het begin van de pandemie twitterde ik: ‘Het lijkt alsof corona-angst het nieuwe geloof is. En zeer dogmatisch. Je moet bang zijn voor corona. Banger dan om je baan te verliezen. Je moet corona erger vinden dan je ouders niet kunnen zien of niet kunnen sporten. Anders word je verguisd en koekoek genoemd. De meest extreme aanhangers van het geloof maken woest foto’s van degenen die toch naar de bouwmarkt gaan. Want volgens hun interpretatie van de geloofsregels mag dat niet. Andere aanhangers vinden dat scholen gesloten moeten blijven, ook al zou de wetenschap een ander advies geven. Want dat is maar wetenschap en de angst is groter. NIETS is belangrijker dan gezondheid, toch? NIETS belangrijker dan mensenlevens. Met dat argument wordt elke afvallige de mond gesnoerd. Als je niet gelooft, ben je egoïstisch. Geef je niet om anderen. Er is maar één manier van denken mogelijk.’ Niet alleen veel gewone mensen, ook onze bestuurders, politici en instanties waren volledig eenzijdig gefocust op het bestrijden van het virus. En ze leken daarbij blind voor de schade door die bestrijding. Iedereen wilde graag dat corona zo min mogelijk schade aan zou richten, uiteraard. Maar de rest dan? Draaide het alleen nog maar daarom? Was gezondheid de afwezigheid van corona? Maakt niet uit dat je eenzaam bent, je bedrijf failliet gaat, je je stervende moeder niet meer kunt zien, als je maar geen corona krijgt?

Wappie

De grootste fout – die bijdroeg aan alle andere fouten – was het afwijzen van tegengeluid. Natuurlijk: COVID-19 was nieuw. Het was crisis en zeker in het begin wist niemand precies wat de beste aanpak was. Ook is het logisch dat er fouten gemaakt worden. Dat je soms wat probeert, zonder te weten of het werkt. Maar waarom kon er niet open gepraat worden over de vraag of dit wel de beste lijn van actie

was? Waarom was er zo weinig serieuze kritiek op de plekken waar het ertoe deed? En werd je bijna meteen als asociaal of ‘wappie’ weggezet als je wat anders vond? Met oogkleppen op en vanuit tunnelvisie een aanpak uitvoeren in steeds extremere mate, helpt niet om de beste maatregelen te vinden. En door de interviews die ik deed voor dit boek kwam ik erachter dat een basisregel van crisismanagement juist is: zorgen voor brede input. Een goede crisismanager organiseert tegenspraak. Tijdens de coronacrisis gebeurde het tegenovergestelde: tegenspraak werd niet georganiseerd, maar gediskwalificeerd.

Gekleurde blik

Altijd heb ik gezegd dat ik niet zou publiceren over de corona-aanpak. En nu doe ik het toch. Met de volstrekt oprechte disclaimer: dit boek is geschreven met een vooringenomen insteek, namelijk dat we het anders hadden kunnen doen. En móéten doen, een volgende keer. Maar mij volledig bewust van die persoonlijke bias heb ik dit boek feitelijk en zonder belang geschreven. Het is niet bedoeld om alle kanten van coronabeleid te belichten, het gaat over de onderbelichte kant van coronabeleid. Het laat geen mensen aan het woord die vinden dat de aanpak uitstekend was, maar mensen die denken dat we het beter hadden kunnen doen. De centrale vraag in dit boek is: wat ging mis in de aanpak van corona? De antwoorden daarop zijn niet (alleen) kennis van nu, ze waren er vaak destijds ook al, maar niet gehoord. Dit boek laat acht deskundigen aan het woord die toen zelden tot nooit door de talkshows uitgenodigd werden. Met de bedoeling om deze belangrijke periode onafhankelijk en kritisch te fileren. Het is hoog tijd.

Eva Munnik

Auteur en journalist

Mei 2026

De gebruikte bronnen vindt u achter in het boek. Deze worden in de tekst met een asterisk aangegeven.*

Hoofdstuk 1

‘Goedenavond.’

Paniek over corona

‘Goedenavond.’ Zo beginnen de coronapersconferenties, die de NOS allemaal integraal uitzendt. Eigenlijk zijn het helemaal geen persconferenties, of in elk geval atypische persconferenties, want premier Mark Rutte en consorten (meestal Hugo de Jonge) wenden zich rechtstreeks tot de bevolking. De bewindslieden krijgen ongefilterde zendtijd om een boodschap over te brengen, hun boodschap. Want er is een pandemie. Het coronavirus gaat rond. Heeft ons “in de greep”, zegt Rutte steeds weer. De kijkcijfers zijn fenomenaal: regelmatig schakelen rond de acht miljoen mensen in Nederland in, meer dan bij een WK-finale. Wat er gebeurt, is dan ook ongekend: een wereldwijde pandemie en maatregelen die heel ver gaan. Van alle scholen maandenlang dicht tot een avondklok en regels voor hoeveel visite je mag ontvangen. Zoiets als de coronapandemie en vooral de bijbehorende maatregelen maakten we nog nooit mee.

Met of aan corona

De allereerste keer dat Rutte zich live op televisie tot ons richt over het coronavirus, is geen losstaande persconferentie. Het is 6 maart 2020* en geen ‘goedenavond’, maar een ‘goedemiddag’ na de ministerraad. De premier vertelt dat er voor het eerst iemand in Nederland is overleden ‘als gevolg van een besmetting met het coronavirus’. Ik werk in die tijd bij een groot nieuwsprogramma en herinner me nog dat het op de redactie gaat over dat eerste Nederlandse sterfgeval. Tenminste, dat dat eraan zat te komen. ‘Als die eerste dode er straks is, zeggen we dan overleden aan of met corona?’ is het dilemma. We weten dat degene die vermoedelijk snel aan corona zal overlijden – en mogelijk de eerste in Nederland zal zijn – een terminale kankerpatiënte is. Overigens zal uiteindelijk iemand anders, een 89-jarige man, als eerste aan of met corona overlijden. Tja, als het die onge-

neestlijk zieke vrouw was geweest die ‘de eerste in Nederland’ was, overleed ze dan aan of met corona? Of mede door corona? En als het ‘met’ of ‘mede door’ is, is het dan een ‘coronadode’ zoals ze in de media genoemd werden? Ik weet het niet. Corona zou voor een terminale kankerpatiënt het laatste duwtje zijn, de druppel als het ware. Overlijdt je dan aan dat virus? Overigens is het een vraag die, zover ik weet, daarna zelden tot nooit meer ter sprake zal komen op mediare-dacties in Nederland. Daarna zijn het ‘gewoon’ coronadoden, ook al zouden veel van die mensen zonder corona ook overleden zijn (maar misschien wel ietsje later). Wij, de media, zullen in de jaren erna bijna elke uitzending en krant vullen met de pandemie. We melden bijna dagelijks de coronadoden, de nieuwe besmettingen, wat de laatste ‘R’ is en hoeveel mensen er nu precies met corona op de ic liggen. Het is crisis. Het is paniek. Het is GEEN GRIEPJE.

Volle mortuaria in Bergamo

Tijdens dat eerste persmoment in maart 2020 zegt premier Rutte: “We nemen op dit moment alle maatregelen die in deze fase nodig zijn. Waarvan alle deskundigen zeggen: dit moet je nu doen. Dit nemen we één op één over. En uiteraard hebben we ook steeds gesprek met elkaar, met de deskundigen, over wat er nodig zou kunnen zijn als er een volgende fase aanbreekt. Of als ook binnen deze fase nadere maatregelen genomen moeten worden, zoals afgelopen dinsdag met het aangepaste reisadvies voor Italië.”

‘Alsof we in een slechte film terecht zijn gekomen over een dodelijk virus dat de wereld overneemt.’

- Nederlander in Bergamo (NOS, maart 2020)

De overheid doet volgens de minister-president datgene waarvan alle deskundigen zeggen dat het moet. De vraag is of echt ‘alle deskundigen’ advies geven – dat lijkt onmogelijk – en of die allemaal hetzelfde vinden, wat ook een utopie lijkt. En wie zijn dan deskundig? Virologen? Epidemiologen? Crisismanagers? Gezondheidsexperts? Psychologen?

Rutte praat tijdens dat eerste persmoment over Italië omdat in dat land corona als eerste in Europa hard toeslaat. In het noorden gaat het helemaal mis. De NOS meldt in maart 2020* dat in Bergamo in korte tijd zo veel mensen aan corona zijn overleden, dat het openbare leven tot stilstand is gekomen. ‘De stad zit potdicht. De arts Ivano Riva definieert de situatie als “dramatisch”. Nooit zag Riva, die ic-arts is, zulke grote aantallen zieken op de intensive care in zo’n korte tijd.’ De NOS vertelt dat de straten in Bergamo zo goed als verlaten zijn. ‘Alles is dicht.’ En citeert een priester: “Ons leven is compleet veranderd en de onzekerheid genereert angst.” Begrafenissen gebeuren zonder familie, want: “Dat is nodig om contact te vermijden.” Nederlanders in Bergamo verbazen zich over de Nederlandse aanpak van de crisis. “Nederland reageert te traag”, zegt Jiska van der Kooij. “Er werd toen wij naar premier Rutte keken zelfs lacherig gedaan. Wij dachten: maak maar grapjes, wij horen hier elke dag gillende ambulances, hier gaan veel mensen dood.” Lonnie Holders, die ook in Bergamo woont, vertelt aan de NOS dat elke dag meerdere keren de kerkklokken luiden. “Dan is er weer iemand overleden. Alsof we in een slechte film terecht zijn gekomen over een dodelijk virus dat de wereld overneemt.” In de Italiaanse plaats zijn zelfs zo veel mensen overleden ‘door het coronavirus’ (zo schrijft de NOS, blijkbaar is hier al besloten om door en niet met te zeggen of wordt ‘door’ als genuanceerdere versie van ‘aan’ beschouwd) dat er geen plaats is voor alle lichamen in de mortuaria. ‘Priester Bianchi stelt zijn kerk beschikbaar voor de kisten.’

Doemscenario's

“Die beelden uit Bergamo waren de eerste beelden die je zag van corona in Europa. Ze lieten allemaal lichamen zien die opgestapeld lagen bij het ziekenhuis, die pasten er niet meer in”, herinnert gezondheidseconoom en epidemioloog Eline van den Broek zich: “Ik heb het idee dat die eerste video's bij iedereen op het netvlies gebrand staan. En dat veel mensen daarvan schrokken. Ook al weet je verstandelijk heel goed: wij zijn niet Noord-Italië en onze situatie is niet per se zoals daar. Maar dan nog, dat beeld blijft plakken.” Hoogleraar intensive care-geneeskunde Armand Girbes weet het ook goed, zo zegt hij in 2025 tijdens een debatavond over de aanpak van corona

in De Balie*: “In januari 2020 was ik nog in Milaan voor een congres. We zaten daar met z’n allen aan tafel en dat was allemaal heel erg gezellig, ik kon toen niet bevroeden dat ik even later een mailtje zou krijgen van deze Italiaanse collega’s dat in Noord-Italië de hel was losgebroken. Ze gaven wat informatie en ik zei: ‘Nou dat is echt serious business’. Dat beeld werd ondersteund door berichten in de pers. Een Italiaanse verpleegkundige zei: ‘Het lijkt wel een oorlogstoestand.’ Ze was overal op tv en social media, huilend. ‘We moeten beslissen over leven en dood. We kunnen niet iedereen op de ic opnemen.’ Je hoorde van overvolle ic’s. En dan doemt natuurlijk zo’n angstbeeld op van miljoenen doden, straks ook in Nederland. En dan denk je aan de zwarte dood (de pest, red) in de middeleeuwen waarbij dertig tot vijftig procent van de Europese bevolking doodging. Of aan de Spaanse griep begin van de twintigste eeuw met 20 tot 50 miljoen doden wereldwijd. Maar de *infection fatality rate* van corona werd veel te hoog ingeschat, in het begin. Die IFR is als het ware het risico dat je loopt om te overlijden als je besmet wordt met een bepaalde ziektekiem. Dat bereken je door het aantal doden – dat moet je dan weten – te delen door het aantal geïnfecteerden. Maar in het begin wisten we niet goed hoeveel geïnfecteerden er waren en daardoor was die IFR in het begin eigenlijk veel te hoog in onze berekeningen.” We dachten dus dat corona dodelijker was dan het was.

Paniek

Coronavirus of niet, carnaval gaat door, net als de wintersport (ja, ook in Italië). Maar dan komt corona in Nederland aan, in Brabant. Door hun raam doen de eerste Nederlanders die ziek worden verslag op televisie. “Dit is wel wat anders dan een griepje”, zeggen ze van achter het glas. Corona is pittig, vinden ze, en griep blijktbaar niet. De persconferenties volgen elkaar snel op. Er komt een ‘intelligente lockdown’ en doventolk Irma vergaart tegen wil en dank nationale faam, vooral met het gebaar voor hamsteren. Daar moeten we trouwens mee stoppen, want er is geen wc-rol meer te krijgen. Terwijl de supermarktschappen leegraken, gaat het alleen nog maar over corona. Niet alleen die eerste weken, in het voorjaar van 2020, maar ook in de twee jaar daarna. En het gáát niet alleen maar over corona, het mág ook alleen maar over corona gaan. Op een poging te relativeren,

wordt vaak met hoon en afschuw gereageerd. Want alles draait om het virus en zo hoort het. Psycholoog Michaéla Schippers noemt het een soort massahysterie, in *Erasmus Magazine** zegt ze in juli 2020: “Er werd heel duidelijk voor een bepaald frame gekozen: we zijn in ‘oorlog’ met een ‘onbekende vijand’. Er waren dagelijks updates over het aantal ‘slachtoffers’, er werd gesproken over zorgpersoneel in de ‘frontlinie’. In het begin was er nog wel een beetje tegengeluid, zelfs in de mainstream media. Dat COVID-19 niet veel ernstiger was dan een gemiddelde griepgolf bijvoorbeeld. Maar dat verstomde al snel. Blijkbaar moest er één koers gevaren worden.”

Terechte paniek?

Is die paniek gerechtvaardigd? Wij zijn immers Italië niet. Girbes zegt in *De Balie*: “In Nederland is de situatie echt anders. In Italië is het zo dat er geen selectie aan de poort plaatsvindt, ze nemen alle patiënten op de ic op. Ook al is er eigenlijk geen enkele kans dat die patiënt dat overleeft. In Nederland is dat anders dan in veel andere Europese landen, het dagelijkse werk van de Nederlandse intensivist is triage. Dus: kijken welke patiënt baat kan hebben bij intensive care en welke niet.”

‘Bergamo-achtige-toestanden’ waren in Nederland niet te verwachten en zijn er ook nooit geweest.’

Medisch ethicus Erwin Kompanje – die destijds bij het Erasmus MC werkt – zegt erover in *Erasmus Magazine*: “We kenden het alleen uit China en Italië en we hadden geen idee wat er ging komen. Maar we zijn een georganiseerd land, hè? We hadden in het ziekenhuis al vrij snel door dat de patiënten hier nooit op de gangen zouden liggen. Zelfs niet toen de maximale ic-capaciteit in zicht kwam. Toen was al duidelijk dat er in Duitsland, waar de piek al voorbij was, nog tweeduizend bedden beschikbaar waren.” Kortom: ‘Bergamo-achtige-toestanden’ waren in Nederland niet te verwachten. En die zijn er uiteindelijk ook nooit geweest.

Onderliggend lijden

Bovendien: hoe gevaarlijk corona is en hoe groot het risico dat je eraan doodgaat, wordt overschat, zoals Girbes zei. Die kans om te overlijden is namelijk best vergelijkbaar met de griep. Maar de griep in één zin noemen met corona is al snel een doodzonde, tenzij je zegt dat corona 'geen griepje' is. "We kregen al heel snel meer kennis over het virus", zegt psycholoog Schippers in de zomer van 2020 in *Erasmus Magazine*: "Dat de gemiddelde leeftijd van de mensen die in Nederland overleden 82 was bijvoorbeeld."

'99,7 procent van de mensen heeft geen tot relatief weinig last van corona.'

- epidemioloog Jos Frantzen

Epidemioloog Jos Frantzen bevestigt dat, sowieso wordt volgens hem bij epidemieën meestal een relatief klein percentage van de bevolking echt getroffen. "Als je kijkt naar de kans op ernstige ziekte – dus ziekenhuisopname – door corona, dan heb je het over iets van 0,2 tot 0,3 procent. Dat zijn zo'n beetje de cijfers van het RIVM. Dat is dus een heel klein deel van de populatie: 99,7 procent van de mensen heeft geen tot relatief weinig last van corona." Hoogleraar intensive care-geneeskunde Girbes: "Aan het einde van je leven ga je dood. En daarvoor ben je meestal al een tijdje ziek. En dan moet er altijd een klein duwtje zijn waardoor je dan doodgaat. Dat kan bijvoorbeeld griep zijn. Dat kan zijn omdat je de heup breekt of omdat er diarree is. Maar dat kan bijvoorbeeld ook covid zijn waardoor je kunt overlijden. Dus die mensen die overleden met corona, waren al dicht bij het einde van hun leven. En dan krijgen ze nog zo'n klein duwtje erbij, van corona."

Bangmaken

Die boodschap, dat corona voor verreweg de meesten ongevaarlijk is, is niet populair. Dit zag ook gezondheidseconoom Eline van den Broek: "Dan kwam er groot in het nieuws: 'Er is ook een kind van vijf overleden aan corona.' Verschrikkelijk natuurlijk, maar sinds wan-

neer is de anekdote hetzelfde als de statistiek? Helaas overlijdt er elke week wel een kind van vijf. Ik lag in 2021 in het ziekenhuis omdat ik was bevallen van mijn prachtige dochter. En op de dag dat de media brachten dat er in mijn ziekenhuis tien mensen met corona werden opgenomen, werden er ook acht baby's geboren. Gewoon om aan te geven: dat laatste hoor je niet in de krant."

Van den Broek probeert al vroeg in de pandemie om meer duidelijkheid – en dus meer realisme – te krijgen over de dodelijkheid van het coronavirus. "Als je een breuk hebt en de noemer blijkt veel groter te zijn dan we dachten, dan is de uitkomst van die breuk dus kleiner. Met andere woorden: daar waar we dachten dat dit een heel dodelijk virus was, bleek al heel snel dat dat gebaseerd was op het aantal testen dat we afnamen. En in het begin van de crisis testten we heel weinig mensen. Het aantal mensen dat overleed in verhouding tot het aantal mensen dat werd getest klopte dus niet. Desalniettemin werd overal verkondigd dat corona heel dodelijk was, voor iedereen. Dus ik heb toen een nota geschreven voor de Nederlandse overheid, waarvan ik weet dat het bij het ministerie van VWS gelezen is. Ik heb gezegd: je zou eigenlijk een steekproef moeten doen, want we testen heel weinig mensen. Bij die steekproef kunnen we testen hoeveel mensen het nou eigenlijk al gehad hebben. Want als dat cijfer vele malen groter blijkt te zijn, dan is de dodelijkheid van dit virus dus een stuk minder dan we denken. En dan heb je misschien een ander afwegingskader nodig. Ik heb een dergelijk onderzoek in de Verenigde Staten kunnen uitvoeren. En daaruit bleek dat er, in de eerste helft van 2020, acht keer meer mensen al antistoffen voor covid in hun lichaam hadden dan we wisten op basis van eerdere testresultaten. Als dat zo is, dan weet je dus ook dat het virus vele malen minder dodelijk is. En dan hoort daar wellicht een andere besluitvorming bij."

Bewuste bangmakerij

Corona is niet (veel) dodelijker dan griep. Maar de vergelijking met griep, die mag niet. Corona 'downgraden' is dat, en dat is een *no-go*. Opperen dat ook andere patiënten belangrijk zijn, dat überhaupt andere zaken in het leven er ook toe doen, is uit den boze. Tenminste: op zulke pogingen wordt niet met veel sympathie of interesse ge-

reageerd. Het draait alleen maar om de ouderen, de zorg en de ic's. Die ic's liggen weliswaar elk jaar vol, met grieppatiënten, maar dit is erger, want het is corona. De persconferenties gaan door, meestal is er om de week wel één. Wat is de R, op hoeveel doden zitten we, welke nieuwe maatregelen zijn nodig omdat het virus 'nog niet klaar is met ons'? Niets doen is geen optie. We zitten op een rijdende trein. Er is een pandemie. 'Goedenavond.' Geruststellende feiten, zoals dat corona vergelijkbaar is met griep, worden amper gecommuniceerd. Integendeel: corona is gevaarlijk, is de boodschap. Bewuste bangmakerij, lijkt het. Ook na het paniekerige eerste begin blijft dat zo. Hugo de Jonge zegt begin 2021, in het tweede coronajaar dus, in het *NOS Jeugdjournaal** tegen kinderen dat de overheid maatregelen moest nemen. "Als we dat niet zouden doen dan worden alle vaders en moeders en alle opa's en oma's ziek." Dit is feitelijk onjuist, want verreweg de meeste mensen worden niet (erg) ziek van corona.

Epidemioloog Jos Frantzen vindt dat er veel te veel angst wordt aangejaagd. "Je zorgen maken is legitiem. Maar echte angst kan overslaan in paniek en dat is niet goed. In Duitsland is dat trouwens bewust gebeurd. Daar hebben ze wetenschappers ingehuurd om de bevolking angst aan te jagen zodat burgers zich aan de maatregelen zouden houden. Ik weet niet of dat in Nederland zo was, maar als je bezig bent met boetes uitdelen voor wie zich niet aan maatregelen houdt, dan creëer je eigenlijk ook een angstcultuur. En angst is niet goed, het maakt dat mensen rare dingen gaan doen en het is slecht voor je gezondheid."

Groepsimmunititeit

Waar de hele pandemie lang sprake lijkt van een tunnelvisie en focus op lockdowns en andere maatregelen, lijkt in Nederland aan het begin van de coronacrisis heel even sprake van een andere visie. Maar die is al erg snel van de baan. Op 16 maart 2020 houdt premier Rutte een – nu bijna historische – speech waarin hij spreekt over groepsimmunititeit. De *NOS** schrijft erover: 'Premier Mark Rutte heeft in een rechtstreekse toespraak tot het Nederlandse volk gezegd dat het coronavirus onder ons is en voorlopig onder ons zal blijven. "Er is geen eenvoudige of snelle uitweg uit deze zeer moeilijke situatie. De

realiteit is ook dat de komende tijd een groot deel van de Nederlandse beolking met het virus besmet zal raken.” De meeste mensen zullen volgens Rutte lichte klachten ontwikkelen. Op die manier wordt er zogeheten groepsimmunititeit opgebouwd, en dat is belangrijk om het virus in te dammen.’

Gewoon nuchter nadenken

Gezondheidseconoom en epidemioloog Eline van den Broek noemt Rutttes woorden van 16 maart 2020 ‘heerlijk nuchter’. “Het ging in tegen wat je internationaal hoorde. Dat ging allemaal over *track and trace* en lockdowns. Toen ik Rutte hoorde, dacht ik: dit is heel erg in lijn met hoe ik Nederland ken. Gewoon nuchter nadenken. Ik vond het een hele logische, gezonde eerste reactie. Ik zit natuurlijk in twee systemen, ik werk zowel in Amerika als in Nederland (Van den Broek is werkzaam als professor aan de Universiteit van Vermont in de Verenigde Staten, EM.) en die verschillen hier heel erg in. Neem bijvoorbeeld waterpokken, dat virus zit in Nederland niet in het Rijksvaccinatieprogramma en in Amerika wel. In Nederland worden er zelfs ‘waterpokkenparties’ gehouden, waarbij ouders wiens kind waterpokken heeft andere ouders uitnodigen met hun kind langs te komen zodat ze ook besmet kunnen raken. Want het is goed als je kind het krijgt, is de Nederlandse houding. In Amerika is dat ondenkbaar. En in de VS spraken ze dan ook schande van die woorden van Rutte over corona en groepsimmunititeit opbouwen. Maar mijn eerste reactie was dat dit volstrekt in lijn is met hoe wij Nederlanders over zulke uitdagingen nadenken.”

Rutte krijgt veel kritiek op zijn uitspraken over het opbouwen van groepsimmunititeit

Geen strategie

Typisch Nederlands of niet, Rutte krijgt veel kritiek op zijn uitspraken over het opbouwen van groepsimmunititeit, ook anno 2026 nog. *Nieuwsuur* en de NOS eisen dan bij de rechter de stukken op van het ministerie die gaan over de ‘strategie’. Maar is er wel sprake van een

strategie? Critici lijken te denken dat de regering wilde dat mensen expres corona gingen krijgen, en ze vinden dat moreel verderfelijk. De critici beweren zelfs dat Rutte bij het doorzetten van die ‘strategie’ levens op z’n geweten zou hebben. Maar, zegt Van den Broek: “Er is geen enkele wetenschappelijke grondslag voor die bewering. En belangrijker nog, als je vindt dat het zo verwerpelijk is om mensen immuniteit te laten opbouwen door infectie: waarom zijn wij dan in Nederland op al die andere vlakken altijd zo geweest? En waarom is corona dan in één keer heel anders dan het griepvirus of de waterpokken?”

‘Het coronavirus echt indammen of wegstrijgen is zelfs in het dictatoriale China niet gelukt.’

- Arts/internist Jona Walk

Arts Jona Walk denkt niet dat Rutte bedoelde dat mensen expres corona moesten gaan krijgen. “Het lijkt mij dat hij zei: mensen gaan het toch wel krijgen. Dus: *flatten the curve* zodat de zorg niet overbelast raakt. Laten we vooral de kwetsbaren beschermen, maar de rest van de mensen raakt wellicht besmet, en dan heb je op een gegeven moment misschien ‘vanzelf’ groepsimmuniteit. Ik denk dat de stelling ‘de overheid koos voor groepsimmuniteit als manier om het virus te bestrijden en was bereid om mensen op te offeren’ niet klopt. Het was geen strategie en er was ook geen keuze, want de andere aanpak, *containment*, was nooit haalbaar. Het coronavirus echt indammen of wegstrijgen is zelfs in China niet gelukt, terwijl daar sprake is van een totale, autoritaire, dictatoriale macht. Groepsimmuniteit was geen strategie, Rutte benoemde gewoon een gegeven. Namelijk dat mensen het gaan krijgen en dat je dan misschien op een gegeven moment een zekere mate van immuniteit krijgt. Waardoor de verspreiding hopelijk wat afneemt. Dat verhaal is op een gegeven moment omgedraaid naar: we moeten maatregelen nemen om het virus te onderdrukken.”

Na die week van die ene persconferentie, horen we Rutte er niet meer over. In de jaren erna gaat het steeds alleen nog maar over maatregelen.

len. Waarom is groepsimmunititeit losgelaten? Gezondheidseconoom Van den Broek denkt dat het feit dat de rest van de wereld het anders deed daar iets mee te maken kan hebben. “Het zou interessant zijn om te weten of internationale druk maakte dat de regering opeens van de ‘nuchtere Hollandse methode’ afstapte. Dat zou mij niets verbazen. Je zag die switch ook op de RIVM-website. Die heb ik in die tijd bijna wekelijks gemonitord en je zag het narratief heel geleidelijk veranderen. Tot we aan de andere kant van dat spectrum zaten.”

Samenleving accepteert het niet

Volgens epidemioloog Jos Frantzen was echte groepsimmunititeit bij het coronavirus overigens niet haalbaar: “Afhankelijk van ziekteverwekker kan het beschermen van een deel van de bevolking door het doormaken van een infectie, of inenten, voldoende zijn om ook de rest van de bevolking te beschermen. Het karakter van het SARS-CoV-2 virus en COVID-19 bleek echter al snel zodanig dat groepsimmunititeit geen haalbare kaart was. En om dat te illustreren: naar schatting zou één geïnfecteerd individu op een oppervlakte van circa 10.000 vierkante kilometer voldoende kunnen zijn om de pandemie gaande te houden.” Maar als Rutte misschien niet zozeer groepsimmunititeit bedoelde, maar meer het gegeven dat hoe meer mensen corona zouden krijgen, hoe meer de verspreiding zou afnemen, ziet Frantzen daar wél iets in. “Waarschijnlijk is er enige spraakverwar- ring geweest tussen het idee van groepsimmunititeit en het ‘gecontroleerd’ laten verlopen van de epidemie.”

‘Geen doel op zich’

Dit lijkt inderdaad wat Rutte bedoelde in zijn omstreden speech, zoals hij later die week in de Tweede Kamer uitlegt. *Nu.nl* schrijft: ‘Groepsimmunititeit is “geen doel op zich”, zei Rutte, waarmee hij de boodschap herhaalde die het RIVM eerder op de dag verkondigde. “Het doel van ons beleid is om te zorgen dat de zorg het aankan, dat ouderen en kwetsbaren zo goed mogelijk beschermd worden. Een bijkomend effect is immuniteit, dat wordt langzaam opgebouwd en het helpt, maar het is geen doel van het beleid.” Deze gedachte is helemaal niet gek, zegt Frantzen: “Neem de analogie met onze omgang met hoogwater. Je kunt je bescherming alleen baseren op dij-

ken, waarbij het risico is dat deze op zeer ongewenste plekken doorbreken, of je laat op mindere gevaarlijke plaatsen het nodige water wegstromen, zodat op vitale plaatsen de dijken niet breken. En zo wilde men de druk op hoog-risico-mensen verlagen door de epidemie over de laag-risico-mensen te laten verspreiden. Maar deze aanpak werd, als die al werkzaam zou zijn, niet door de samenleving of politiek geaccepteerd.”

Alles aan de kant voor corona

Een ‘nuchtere, Hollandse aanpak’ lijkt niet populair en is dan ook snel van de baan. Alles moet wijken voor corona. In de zorg en op de ic, maar ook in de samenleving. In het voorjaar van 2020 twitterde ik over de maatregelen: ‘Hoeveel coronaslachtoffers red je ten opzichte van de levens die verkort worden door armoede en baanverlies? Hoeveel coronadoden zijn het waard dat ouderen eenzaam en ongelukkig hun laatste levensfase doorbrengen? Hoeveel besmettingen voorkom je door schoolsluiting als je kijkt naar de kinderen die vermist zijn of mishandeld werden, al die maanden thuis? Ik heb het antwoord niet. Maar er is meer dan corona, en ‘better safe than sorry’ is een rampzalige strategie. En nee, het is niet egoïstisch om daar oog voor te hebben. Het is egoïstisch om daar geen oog voor te hebben.’

Proportionaliteit

Over de proportionaliteit van de coronamaatregelen gaat het nooit, ziet ook arts Jona Walk. “Het motto was: als je maar één geval van corona kon voorkomen, dan was het een goede maatregel. Het draaide alleen maar om corona voorkomen. De rest deed er allemaal niet toe. En als een politicus het waagde te beginnen over het afbouwen van maatregelen, dan gingen die televisievirologen de talkshows af om te zeggen: ‘De overheid doet haar taak niet. En al die doden, die worden vergeten door de overheid.’ De media nodigde ze uit en dat versterkte hun boodschap. Het werd een enorm pathologische situatie waar je eigenlijk alleen maar meer en meer maatregelen kon nemen. Want je deed het alleen maar goed als je heel erg corona bestreed.”